

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Settling in: studying stress to support young children and their parents during and beyond the transition to center-based child care

Vet, S.M. de

Citation

Vet, S. M. de. (2022, October 5). *Settling in: studying stress to support young children and their parents during and beyond the transition to center-based child care*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3466091>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3466091>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederlandse samenvatting (Summary in Dutch)

Kinderopvang in kinderdagverblijven is een welbekende vorm van opvang en wereldwijd doen veel werkende gezinnen hier een beroep op (Clarke-Stewart & Allhusen, 2005). In economisch ontwikkelde landen is deze vorm van opvang zelfs de meest populaire vorm van opvang buitenshuis (Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD, 2021)). In Nederland maken momenteel ongeveer 353.000 gezinnen gebruik van opvang in kinderdagverblijven voor 0- tot 4-jarige kinderen (Rijksoverheid, 2021). De kwaliteit van de kinderopvang is veelvuldig onderzocht en volgens de meest recente kwaliteitsmetingen is de algemene kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang gemiddeld tot goed (Slot et al., 2019). Er zijn al veel studies uitgevoerd naar mogelijke effecten van kinderopvang op de ontwikkeling van kinderen, waarbij de grootste studie is uitgevoerd in de Verenigde Staten (National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) Early Child Care Research Network, 2006). Onderzoekers van deze studie hebben gevonden dat kinderopvang zowel positieve als negatieve effecten kan hebben op de ontwikkeling van kinderen, en dat de mate waarin deze effecten zich manifesteren mede wordt beïnvloed door factoren als de kwaliteit en kwantiteit van de opvang (NICHD Early Child Care Research Network, 2006). In latere studies zijn ook de dagelijkse ervaringen van kinderen in de kinderopvang onderzocht en is gevonden dat kinderen meer stress ervaren op het kinderdagverblijf dan thuis, met name rond de start (Engel & Gunnar, 2020). De gevonden effecten zijn relatief klein, maar wel relevant omdat deze van toepassing zijn op een grote groep kinderen.

Stress bij kinderen kan onder andere worden bepaald door het observeren van hun gedrag zoals huilen en spierspanning (bijv. Ahnert et al., 2021; De Kruif et al., 2007) en via het analyseren van de aanwezigheid van het hormoon cortisol in bijvoorbeeld speeksel (Engel & Gunnar, 2020; Kirschbaum & Hellhammer, 1994). Als de hypothalamus-hypofyse-bijnier-as (HPA-as) wordt geactiveerd als gevolg van een stressor, wordt er meer cortisol in de bijnieren geproduceerd. Een cortisolverhoging ten opzichte van het dagelijkse patroon duidt dus zeer waarschijnlijk op stress. Herhaalde of langdurige cortisolverhogingen kunnen negatieve gevolgen hebben voor het welbevinden, de (hersens)ontwikkeling en het stresssysteem van kinderen op de lange termijn (Engel & Gunnar, 2020). Het is echter nog niet volledig duidelijk welke factoren de stressreactie van jonge kinderen in de kinderopvang kunnen verklaren. Meer kennis over specifiek baby's is van belang vanwege hun vermeende kwetsbaarheid voor verhoogde stressniveaus

en omdat ze nog sterk afhankelijk zijn van de hulp van vertrouwde volwassenen bij het reguleren van hun emoties (Engel & Gunnar, 2020). Hiernaast is gevonden dat in het bijzonder transities in de kinderopvang stressvol kunnen zijn. Kinderen laten in die periode namelijk over het algemeen zowel meer fysiologische als gedragsmatige stress zien (Ahnert et al., 2004; Ahnert et al., 2021; Albers et al., 2016; Bernard et al., 2015; Bossi et al., 2017; Datler et al., 2010; Datler et al., 2012; Fein et al., 1993; Klette & Killén, 2019; Nystad et al., 2021). In onderzoek naar factoren die deze verhoogde stressniveaus in de kinderopvang kunnen verklaren, is eerder vooral gekeken naar kenmerken van de kinderopvang en het kind. De rol van ouders en hun beleving zijn daarentegen tot nu toe nog onderbelicht gebleven, terwijl er aanwijzingen zijn dat ouders ook stress kunnen ervaren als hun kind start op het kinderdagverblijf (Kaitz, 2007; Swartz et al., 2016) en dat de bijbehorende fysiologische reacties, emoties en gedragingen van ouders mogelijk invloed hebben op hoe kinderen zich voelen (Cooklin et al., 2013; Hsu, 2004; Waters et al., 2014). Een laatste hiaat is het ontbreken van studies waarin interventies zijn ontwikkeld en geëvalueerd om dit transitieproces van kinderen en ouders te ondersteunen.

Het doel van het huidige proefschrift was het in kaart brengen van kinderopvang-, ouder- en kindfactoren die mogelijk samenhangen met zowel fysiologische als gedragsmatige stress (in het bijzonder rondom de start) bij jonge kinderen (van 0 tot 4 jaar oud, met een speciale focus op baby's) en hun ouders in de context van de kinderopvang in kinderdagverblijven, en daarnaast te onderzoeken of en hoe we kinderen en hun ouders zouden kunnen ondersteunen rondom die start. In dit proefschrift zijn de opzet en bevindingen van drie onderzoeksprojecten opgenomen. Hoofdstuk 2 bevat een meta-analyse naar de cortisolniveaus van jonge kinderen (van 0 tot ongeveer 4 jaar oud) in de kinderopvang versus thuis en de samenhang tussen verhoogde cortisolniveaus op de kinderopvang en verschillende kinderopvang-, kind- en studiefactoren. In Hoofdstuk 3 en 4 wordt een studie beschreven naar de start van baby's (onder de zes maanden) op het kinderdagverblijf. In Hoofdstuk 3 staat cortisol centraal zoals gemeten in het speeksel van de baby's, zowel thuis kort voor en na de start op het kinderdagverblijf als op het kinderdagverblijf kort na de start. Daarnaast werd onderzocht welke kinderopvang-, ouder- en kindkenmerken samenhangen met een toenemend versus afnemend cortisolpatroon over de dag van de baby's op het kinderdagverblijf. Hoofdstuk 4 is gericht op de evaluatie van een video-feedback interventie die is ontwikkeld om de sensitiviteit van pedagogisch medewerkers te verhogen en de samenwerking met ouders te stimuleren, en zo de start op het kinderdagverblijf voor baby's en hun ouders te vergemakkelijken. Hoofdstuk 5 ten slotte bevat een studie naar voorspellers van stress bij jonge kinderen (van 0 tot 4 jaar oud)

en hun ouders rondom de terugkeer naar het kinderdagverblijf na de eerste nationale lockdown van 2 maanden als gevolg van de SARS-CoV-2 pandemie. Vanwege de lange onderbreking van de kinderopvang kon de herstart naar ons idee gezien worden als een transitieperiode die mogelijk ook als stressvol werd ervaren door kinderen en ouders.

Fysiologische stress bij baby's, peuters en kleuters in de kinderopvang

De meta-analyse in **Hoofdstuk 2** betreft een uitbreiding van twee vergelijkbare meta-analyses die eerder zijn uitgevoerd (Geoffroy et al., 2006; Vermeer & Van IJzendoorn, 2006) en heeft nieuwe bevindingen opgeleverd. Zoals verwacht liet de meta-analyse zien dat kinderen hogere cortisolniveaus in de middag produceren wanneer ze op de kinderopvang zijn dan wanneer zij thuis zijn. Dit verschil werd niet gevonden voor cortisolniveaus in de ochtend. Daarnaast vond er thuis gemiddeld een cortisolafname over de dag plaats, terwijl cortisol op de kinderopvang gedurende de dag gemiddeld gezien toenam. Dit laatste duidt op een stressrespons. Mogelijke algemene verklaringen voor deze stressrespons op de kinderopvang zijn de scheiding van de ouder, de complexe interactie met leeftijdsgenootjes en overprikkeling (Vermeer & Groeneveld, 2017a). Het verschil in cortisolpatroon op de kinderopvang versus thuis werd echter alleen gevonden voor studies met oudere kinderen (in de peuter- tot kleuterleeftijd) en niet voor studies met jongere kinderen (in de baby- tot peuterleeftijd). Mogelijk is kinderopvang het meest stressvol voor peuters en jonge kleuters, aangezien zij nog niet de sociale en verbale vaardigheden beheersen die nodig zijn voor interacties met leeftijdsgenootjes, terwijl oudere kinderen deze al meer onder de knie hebben en baby's nog niet veel omgang hebben met andere kinderen (Geoffroy et al., 2006; Vermeer & Groeneveld, 2017a; Vermeer & Van IJzendoorn, 2006). Het verschil in cortisolpatroon van jonge kinderen op de kinderopvang versus thuis werd verder alleen gevonden voor studies uitgevoerd in de Verenigde Staten en niet voor studies die elders (voornamelijk in Europa) waren uitgevoerd. Dit resultaat kan mogelijk verklaard worden door andere factoren, zoals de leeftijd van de kinderen en het aantal uur in de opvang, die allebei gemiddeld hoger lagen in de studies uit de Verenigde Staten. Zoals besproken was leeftijd inderdaad een moderator en ook het aantal uur in de opvang hing in de meta-analyse positief samen met een toenemend cortisolpatroon over de dag op de kinderopvang. Uit de meta-analyse bleek verder dat het temperament van het kind en de groepsgrootte niet samenhangen met een toenemend cortisolpatroon over de dag op de kinderopvang.

In **Hoofdstuk 3** hebben we specifiek aandacht besteed aan het cortisolpatroon van baby's in de kinderopvang, aangezien deze groep nog niet vaak is onderzocht, zoals ook bleek uit de meta-analyse in Hoofdstuk 2. Er kwam in de studie beschreven in Hoofd-

stuk 3 naar voren dat baby's tussen de twee en zes maanden oud bij de start in de kinderopvang zowel thuis als op de kinderopvang gemiddeld gezien een typisch cortisolpatroon over de dag lieten zien, namelijk een afname van de ochtend tot halverwege de middag. Dit patroon betreft een ander patroon dan werd gevonden op de kinderopvang in de meta-analyse en kan mogelijk verklaard worden door de jongere leeftijd van de baby's ten opzichte van de groep kinderen in de meta-analyse. Verder werd onverwacht gevonden dat absolute cortisolniveaus thuis, zowel in de ochtend als middag, hoger waren voor de start in de kinderopvang dan na de start in de kinderopvang. Dit resultaat is mogelijk te verklaren door het leeftijdsverschil tussen de meetmomenten. Er was ook een verschil (zoals verwacht) in absolute cortisolniveaus in de ochtend en middag op de kinderopvang versus thuis na de start, waarbij de cortisolniveaus in zowel de ochtend als middag hoger waren als de baby's op de kinderopvang verbleven. Dit laatste verschil met een gemiddelde effectgrootte was echter niet significant. Naast groepsgemiddelden werden ook individuele cortisolpatronen bestudeerd en hieruit bleek dat er grote verschillen waren tussen baby's en dus veel afwijkingen van de gemiddelde patronen. Ten slotte was voor baby's die hoger scoorden op negatieve emotionaliteit (een dimensie van temperament) de kans groter dat ze een afname in cortisol over de dag lieten zien, terwijl het omgekeerde (een grotere kans op een toename in cortisol over de dag) werd gevonden voor baby's met moeders die hoger scoorden op verlatingsangst en lager op sensitiviteit (wederom met niet-significante, maar kleine tot gemiddelde effectgroottes).

In de beide studies zoals beschreven in Hoofdstuk 2 en 3 hebben we, tegen de verwachting in, niet gevonden dat de kwaliteit van de opvang samenhang met de cortisolniveaus van kinderen. Dit resultaat kan mogelijk verklaard worden doordat de kwaliteit van de kinderopvang in de meerderheid van de studies in de meta-analyse en de studie in Hoofdstuk 3 alleen is gemeten op het niveau van de pedagogisch medewerker-baby dyade in plaats van op groepsniveau (Ahnert & Lamb, 2003) of op het niveau van het totaal aan de door het kind ontvangen sensitiviteit van verschillende pedagogisch medewerkers (Mesman et al., 2016). Ook kan er sprake geweest zijn van een plafondeffect, aangezien de gemiddelde kwaliteit van de kinderdagverblijven vrij hoog was en de deelnemende pedagogisch medewerkers gemiddeld tot zeer sensitief waren.

(Opnieuw) wennen in de kinderopvang

De studie beschreven in **Hoofdstuk 5** richt zich op de transitieperiode bij de heropening van de kinderopvang nadat deze twee maanden gesloten was als gevolg van de coronapandemie in het voorjaar van 2020. In deze studie werd gekeken naar factoren die

mogelijk samenhangen met stress bij zowel jonge kinderen als hun ouders tijdens de eerste twee weken na de heropening van de kinderdagverblijven. De studie toonde aan dat ongeveer één derde van de in totaal 694 deelnemende ouders en kinderen stress ervaarde bij de terugkeer naar het kinderdagverblijf. Kinderen ervaarden volgens hun ouders meer stress wanneer zij angstigere ouders hadden, jonger waren, minder uur per week naar het kinderdagverblijf gingen na de sluiting, minder stress ervaarden tijdens de sluiting en uit een éénoudergezin kwamen. Ouders die zelf meer stress ervaarden rondom de terugkeer rapporteerden meer verlatingsangst en aan de pandemie gerelateerde angst, minder stress tijdens de sluiting en ten slotte ervaarden moeders meer stress dan vaders. Stress van ouder en kind rondom de terugkeer hingen samen.

De resultaten van de studie in Hoofdstuk 5 tonen onder andere aan dat transitieperiodes wellicht spannender zijn voor jongere kinderen dan voor oudere kinderen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat jongere kinderen meer afhankelijk zijn van de hulp van hun primaire gehechtheidsfiguren bij het reguleren van emoties en deze hulp ontbreekt als zij van hun ouders gescheiden worden. Op termijn kunnen pedagogisch medewerkers ook een veilige haven bieden aan kinderen, maar tijdens een transitie hebben kinderen nog geen gehechtheidsrelatie met hen kunnen opbouwen of moeten ze weer wennen na een onderbreking (Gunnar & Donzella, 2002). De studie in Hoofdstuk 5 liet ook zien dat minder uur in de kinderopvang tijdens een transitieperiode mogelijk minder gunstig is voor kinderen, hoogstwaarschijnlijk omdat ze dan minder tijd hebben om te goed te wennen. Ten slotte bleek negatieve emotionaliteit positief samen te hangen met cortisolniveaus van baby's in de studie zoals beschreven in Hoofdstuk 3, waarbij baby's zijn gevolgd voor en na de start op het kinderdagverblijf. Mogelijk anticiperen pedagogisch medewerkers met name op stress bij baby's die over het algemeen al meer negatieve emotionaliteit laten zien, waardoor deze baby's hun stress vervolgens makkelijker kunnen reguleren (Ahnert & Lamb, 2003; De Schipper et al., 2004; Fein et al., 1993). Er is gevonden dat na de transitieperiode pedagogisch medewerkers juist minder aandacht besteden aan kinderen die meer negatieve emotionaliteit laten zien (Albers et al., 2007). Al met al kenmerkt stress tijdens transitieperiodes in de kinderopvang zich dus doordat het op een andere manier samenhangt met enkele kinderopvang- en kindfactoren dan na transitieperiodes. Uit Hoofdstuk 3 en 5 ten slotte bleek dat ook ouderfactoren (een lagere sensitiviteit en hogere mate van verlatingsangst) enigszins samenhangen met de mate waarin kinderen fysiologische en gedragsmatige stress ervaren rondom de (her)start in de kinderopvang. Ten slotte bleek een deel van de ouders zelf ook stress te ervaren rondom de herstart van hun kind op het kinderdagverblijf.

Het ondersteunen van ouders en kinderen rondom de start in de kinderopvang

Om de start op de kinderopvang voor baby's en ouders te vergemakkelijken, hebben we een module ontwikkeld van de Video-feedback Intervention to Promote Positive Parenting (VIPP; Juffer et al., 2008) - Transition to Infant Child Care (VIPP-TICC; Vrijhof et al., 2019) en deze beschreven in **Hoofdstuk 4**. Het doel van de VIPP-TICC was het verhogen van de sensitiviteit van de deelnemende pedagogisch medewerkers (de mentoren van de baby's) om zo stress bij baby's en ouders rondom de start te verminderen. De VIPP-TICC bestaat uit 6 gestructureerde bezoeken waarbij de ondersteuner (in dit geval een onderzoeker getraind in de VIPP-TICC) video-opnames maakt van interacties tussen de pedagogisch medewerker en de baby en deze samen met de pedagogisch medewerker terugkijkt. De interacties variëren van spelsituaties tot verzorgingsmomenten. Een innovatief aspect van de VIPP-TICC is dat de ouder uitgenodigd wordt voor het eerste bezoek, waarbij een video-opname van de interactie tussen ouder en kind bekeken wordt en vragen over routines thuis besproken worden. Tijdens het bekijken van de videobeelden geeft de ondersteuner steeds gepersonaliseerde en positieve video-feedback. De pedagogisch medewerkers uit de controlegroep ontvingen zes telefoongesprekken waarbij algemene vragen over de ontwikkeling van de baby werden gesteld zonder het geven van advies, en de ouders uit de controlegroep ontvingen één telefoongesprek.

De inhoud, impact en praktische aspecten van de VIPP-TICC en de band met de ondersteuner werden over het algemeen positief geëvalueerd door de pedagogisch medewerkers en ouders. Eén van de pedagogisch medewerkers was echter wat minder positief over de praktische aspecten van de interventie, voornamelijk met betrekking tot het aantal en de duur van de bezoeken. Vergelijkingen tussen de voor- en nameting lieten zien dat er geen aanwijzingen waren voor een toename van geobserveerde sensitiviteit van de pedagogisch medewerkers, het geobserveerde welbevinden van de baby's en veilig gehechtheidsgedrag van de baby's naar de pedagogisch medewerkers (dit laatste zoals gerapporteerd door de pedagogisch medewerkers). Een gebrek aan veranderingen in het sensitieve gedrag van de pedagogisch medewerkers kan mogelijk verklaard worden door een plafondeffect, aangezien de deelnemende pedagogisch medewerkers bij de voormeting al vrij hoog scoorden op sensitiviteit. Daarnaast zouden veranderingen in de kinduitkomsten vertraagd kunnen zijn en pas later zichtbaar kunnen worden. Er werden wel aanwijzingen gevonden dat de interventie een positieve uitwerking had op ouders. Voor ouders die de interventie hadden ontvangen, nam de ouderlijke verlatingsangst namelijk meer af tussen de voor- en nameting dan voor ouders uit de controlegroep. Bovendien werd voor dezelfde groep ouders gevonden dat zij bij de nameting iets positiever ston-

den tegenover de geboden zorg aan hun baby op het kinderdagverblijf. De interventie is vanwege de kleine steekproef echter niet statistisch getoetst op effectiviteit, dus de bevindingen moeten met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Sterke aspecten en beperkingen van het onderzoek

De studies zoals besproken in het huidige proefschrift onderscheiden zich door het gebruik van verschillende methoden, zoals het samenvoegen van resultaten uit eerdere studies in een meta-analyse (Hoofdstuk 2), het gebruik van ouder gerapporteerde vragenlijsten (voor het meten van verschillende kind- en ouderfactoren in Hoofdstukken 3, 4 en 5), het includeren van fysiologische metingen (voor het meten van cortisol bij baby's in Hoofdstuk 3) en het doen van observaties met betrekking tot het gedrag van baby's, ouders en pedagogisch medewerkers (voor het meten van welbevinden bij de baby's en sensitiviteit bij de ouders en pedagogisch medewerkers in Hoofdstukken 3 en 4). Ook is in meerdere studies in het proefschrift gebruik gemaakt van herhaalde metingen op één dag, verspreid over meerdere dagen of momenten of door het includeren van een voor- en nameting. Ten slotte is in één van onze studies voor het eerst een interventie beschreven en geëvalueerd die is opgezet met als doel de start van baby's en hun ouders in de kinderopvang te vergemakkelijken.

Er is echter ook een aantal beperkingen van de studies in het huidige proefschrift te benoemen. Allereerst hebben vooral ouders met een hogere sociaaleconomische status (SES) deelgenomen, net als kinderdagverblijven van gemiddelde tot hoge kwaliteit. Beide kenmerken van de steekproef beperken de generaliseerbaarheid van de resultaten, alhoewel de meerderheid van de gezinnen die gebruik maken van de kinderopvang in Nederland een hoge SES hebben (Bennet & Tayler, 2006). Ten tweede bevat de studie zoals beschreven in Hoofdstukken 3 en 4 een kleine groep deelnemers, voornamelijk vanwege de uitdagingen die we tegenkwamen tijdens de werving en de coronapandemie. Door de kleine steekproef was het niet in alle gevallen mogelijk om de gevonden verschillen statistisch te toetsen. Een voorzichtige interpretatie van met name de resultaten in Hoofdstuk 3 en 4 is dan ook geboden.

Implicaties voor toekomstig onderzoek, praktijk en beleid

De studies in dit proefschrift geven meerdere aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Eén van de suggesties voor toekomstig onderzoek is het includeren van andere factoren die mogelijk samenhangen met hogere cortisolniveaus van kinderen in de kinderopvang. Het zou daarbij interessant zijn om ook in kaart te brengen welke mo-

menten gedurende de dag op de kinderopvang met name stressvol zijn, waarbij gedacht kan worden aan het afscheid van de ouder (wellicht specifiek voor jongere kinderen) en interacties met leeftijdsgenootjes (wellicht specifiek voor oudere kinderen). Hiernaast kan het meten van zowel gedragsmatige als fysiologische stress bij ouders tijdens het afscheidsmoment nuttige inzichten opleveren, onder andere over hoe deze stress samenhangt met reacties bij kinderen. Ten slotte is het voor preventieve doeleinden wenselijk om mogelijke voorspellers van verlatingsangst bij ouders te onderzoeken. Andere suggesties voor vervolgonderzoek zijn het bestuderen van de langetermijngevolgen van verhoogde cortisolniveaus op de kinderopvang, het includeren van andere indicatoren van stress en het betrekken van vaders. Aanbevelingen voor vervolgonderzoek op basis van de huidige studie zijn het bestuderen van individuele cortisolpatronen als aanvulling op het berekenen van groepsgemiddelden en het includeren van ouderfactoren, als uitkomstmaat en voorspeller.

Naast implicaties voor toekomstig onderzoek zijn er ook implicaties voor de kinderopvangpraktijk te benoemen. Aangezien er is gevonden dat een aanzienlijk deel van de ouders en kinderen stress ervaart rondom en na de start in de kinderopvang, is het belangrijk dat pedagogisch medewerkers hier aandacht voor hebben. Ze kunnen dit doen door kinderen bijvoorbeeld wat vaker kortere momenten te komen laten wennen en extra op kinderen te letten tijdens mogelijk stressvolle momenten gedurende de dag op het kinderdagverblijf. Voornamelijk jongere kinderen zullen gebaat zijn bij extra aandacht tijdens de (her)start op het kinderdagverblijf of bij de start in een nieuwe groep. Ook is meer aandacht voor mogelijke stress en verlatingsangst bij ouders belangrijk, zowel ter bevordering van het welbevinden van ouders als ter bevordering van het welbevinden van kinderen. Pedagogisch medewerkers kunnen hierin een rol spelen door ouders gerust te stellen. Bijvoorbeeld door hen te vertellen dat het normaal is als hun kind enige stress ervaart op het kinderdagverblijf en ook dat de start voor ouders spannend kan zijn. Mogelijk kunnen kinderdagverblijven zeker tijdens de eerste dagen wat meer contact onderhouden met ouders, het delen van informatie van beide kanten stimuleren en ouders aanbieden om even aanwezig te blijven op het kinderdagverblijf. Ten slotte is een aanbeveling het implementeren van het eerste bezoek van de besproken interventie met als doel een meer gestructureerde manier van aandacht voor stress rondom de start van jonge kinderen (en hun ouders) in de kinderopvang. Alhoewel de effectiviteit van de interventie nog niet is vastgesteld, zijn er voorzichtige aanwijzingen dat met name het bespreken (eventueel aan de hand van videobeelden) van de routines thuis kan helpen om ouders een beter gevoel te geven over de zorg voor hun kind op het kinderdagver-

blijf. Deze korte interventie zou bijvoorbeeld geïntegreerd kunnen worden in het intakegesprek en kinderdagverblijven zouden ervoor kunnen kiezen om deze interventie bij iedereen in te zetten of alleen bij specifieke groepen.

Een implicatie voor beleid ten slotte is het openen van de discussie over langer ouderschapsverlof in Nederland voor zowel moeders als vaders. Als dit wordt gerealiseerd, hebben ouders meer keuzevrijheid met betrekking tot het maken van beslissingen over de zorg voor hun jonge kind. Zeker tot aan het moment dat dit een mogelijkheid wordt, is het belangrijk voor de Nederlandse overheid om te (blijven) investeren in voldoende beschikbare en toegankelijke kinderopvang van hoge kwaliteit, met speciale aandacht voor de opvang van zeer jonge kinderen.

Conclusie

Het huidige proefschrift draagt bij aan bestaande kennis over stress bij jonge kinderen in de kinderopvang doordat een meta-analyse, een grootschalige correlatieve studie en een kleinere longitudinale interventiestudie met diverse methoden zijn uitgevoerd. Ook gaan drie van de vier hoofdstukken in dit proefschrift over de wienperiode in de kinderopvang en de ervaringen van ouders; beide onderwerpen zijn nog niet vaak onderzocht en de beschreven studies hebben daarom nieuwe inzichten opgeleverd. Hiernaast is in twee hoofdstukken specifiek aandacht besteed aan de ervaringen van baby's, een ondervertegenwoordigde groep binnen het onderzoek in de kinderopvang. De resultaten van het proefschrift laten zien dat een aanzienlijk deel van de kinderen en ouders stress ervaart tijdens en na de start in de kinderopvang, onafhankelijk van de kwaliteit van de opvang, en dat meerdere kind- (leeftijd en het aantal uur in de opvang) en ouderfactoren (sensitiviteit en verlatingsangst) hiermee samenhangen. Tot slot hebben we enkele aanknopingspunten gevonden voor manieren van ondersteuning die gezinnen mogelijk kunnen helpen rondom de start in de kinderopvang, met als uiteindelijk doel het bevorderen van het welbevinden van zowel jonge kinderen als hun ouders.